

andere plaats wel niet veel wijzer van geworden zijn. We waren dus in Zoelen bij Tiel en moesten naar Arnhem, dat stond vast, maar hoe zouden we gaan en hadden we onderweg nog boodschappen? Dat was het nieuwe probleem en met de oplossing even konden we ons - desgewenst - bezighouden om de tijd wat te korten. En als ik hier spreek van tijd korten, dan bedoel ik niet te zeggen, dat onze reis saai en vervelend was - je zult al wel gemerkt hebben, dat het hier en daar nog al anders liep, dan wij verwachtten en dat gaf de nodige kleur aan de tocht en dan het telkens wisselende aanzicht van het landschap en de attractie van in plaatsen te komen, waar je nog nooit geweest was. Nee, het was geen eentonige boel. En dat was maar goed, want we waren nu - de vroegste onder ons tenminste - al zowat twaalf uur op route.

De geachten aan onze gezinnen en de onzekerheid, waar wij ze achterlieten, greep ons natuurlijk sterk aan, maar piekeren daarover hielp toch niet - we hadden een gerust geweten - we vertrouwden op de goede afloop van de dingen - we zeurden elkaar niet aan het hoofd met allerlei miserable voorspellingen, we praatten over onze echtgenoten, over onze kinderen, over ons dorp, over onze werkkring, over onze belangen, over alles wat onze medereizigers maar kon interesseren. We hadden helemaal geen klagen over onze behandeling, die zeer humaan was.

We zaten niet in een vierdeurswagen, laatste jaar en nieuwste type maar we waren toch behoorlijk gehuisvest, konden eens wat gaan verzitten, reden niet in wilde vaart, hadden aan de Zoelense Tol de nodige rust gehad - in een woord: het viel voldoende mee.

Zoelen bleek voor ons een ideale plaats te zijn, want behalve, dat we er heerlijk gerust en ons wat gerestaureerd hadden, zouden we er ook de lang begeerde nummer tien vinden.

Want toen het eten, drinken en roken afgelopen was, concentreerde de Sicherheits-Polizei weer al haar aandacht op de instructie, die ze Arnhem hadden meegekregen. En die instructie luidde waarschijnlijk om met de ongeveer volle wagen in Arnhem terug te keren. De opsporingen werden dus voortgezet en in matige vaart ging het door het plaatsje Zoelen. Even buiten de kom stopten we. Geen huis te zien! Ja toch. Een eind van de weg stond een villa-achtig gebouw en de reden, dat we het eerst niet ontdekten was, dat er een grote siertuin voor lag met hoog geboomte.

Hetzelfde tweetal, dat overal aanbelde, ging met twee gewapende soldaten door het hek en na een half uurtje was nummer tien ook present. Wie was nummer tien?

Het was een heertje van zeker zestig, dat de vreemde naam doeg van Tiquier (Tiekwicjée).

Ik sta er niet voor in, dat ik de naam goed spel en we kregen ook geen gelegenheid om hem later nog eens goed te noteren, want de heer Piquier (zie boven) die zich als voorlaatste bij ons voegde, zou ons het eerst weer gaan verlaten. In het begin was hij een beetje van streek, wat niet gek was, want toen voor hem het ogenblik van scheiden was gekomen, zou hij juist de verjaardag van zijn vrouw vieren. We waren erg begaan met Z'n lot en troostten hem met de gedachte, dat het nog wel los zou lopen. En toen wij hem adviseerden zijn overjas aan te doen, bleek, dat hij die in zijn verbouwereerdheid thuis in de gang had laten hangen. Wat nu begonnen? We gaven er kennis van aan de militairen, die bij ons op de wagen zaten - we hadden intussen al een paar minuten gereden. Deze klopten tegen het cabineraampje - de chauffeur hoorde het niet. Nog eens geklopt en geroepen. Een der cabinepassagiers had het in de gaten. Wat? Stoppen? Na enig gerem stond de wagen stil.

Deze man heeft zijn overjas thuis laten hangen. Een der soldaten klom van de wagen, leende een fiets van de toegeschoten omstanders en ging de jas halen. We pakten Piquier er warmpjes in en hij was er ons erg dankbaar voor.

De tiende man was dus een zorgekind, maar hij kon zich op ons verlaten. Van Zoelen ging het weer op

27. Tiel, waar Heimeriks z'n broer zag staan. Hij kon hem nog net toe-zwaaien. Overigens liet Tiel ons koud en we gingen naar

28. Buurmalsen. Buurmalsen schijnt een zelfstandige gemeente te zijn. We hielden althans stil voor het zeer nette raadhuis. Wat men op het raadhuis ging doen, daaromtrent werden we niet ingelicht. 't Enigste wat we hoorden en zagen was, dat er een heer, klaarblijkelijk van het secretariepersoneel de gemeentehuistrap opging, gevolgd door de leider van onze groep en z'n helper. Even later daalde een andere heer dezelfde trappen af. Nog even later kwamen de leider en de helper weer te voorschijn en toen dit was afgelopen, stonden voor de ruime ramen van het raadhuis 'n paar gemeente-ambtenaar (?) ons aandachtig te bekijken.

De leider, Z'n helper plus enkele militairen gingen nog wel op onderzoek uit, maar zonder resultaat. Onze laatste man zou Ingenieur Schram zijn en die zouden we oppikken in

29. Geldermalsen. In Geldermalsen staat de bekende Chamottefabriek. Wat is chamotte? Chamotte is vuurvaste steen en de Chamottefabriek is dus de fabriek, waar die vuurvaste steen gemaakt wordt. Die fabriek produceert niet alleen vuurvaste steen, maar bouwt ook evens tot ver over de grens. De bedrijfsleider van die fabriek is civil-ingenieur H. Schram.

We reden Geldermalsen binnen en keken naar de Chamottefabriek. Ingenieur Schram was daar toen bezig, maar hij haastte zich niet, want hij wist niet, dat hij zo dadelijk mee mocht rijden. Het zal half zes geweest zijn, toen we voor het gemeentehuis halt hielden. We parkeerden io de breede straat onder het hoge geboomte en zoals te voorzien was, begaf men zich naar de voordeur, naar de deur, die in de meeste gemeentehuizen toegang geeft tot 'n vestibule of 'n soort hall en die men meestal kan binnengaan zonder bellen of kloppen.

Dit bleek in Geldermalsen echter niet te gaan. Hoe kwam dat zo? Volgde men hier een ander systeem? We keken op onze horloges en toen gig ons een licht op. De secretaris-ambtenaar, die de hele maandag geploeterd had, hadden hun dagtaak er op zitten en hun bureaux stonden verlaten. de zaak was gesloten. Zou er hier nu weer eentje ontsnappen? Door het lange rijden en de vele gelijksoortige belevenissen was onze nieuwsgierigheid wat verslapt, maar hier in het drukke Geldermalsen, voor het gesloten gemeentehuis werd ze weer opnieuw geprikkeld. Onze spanning steeg, toen een militair links en een ander rechts ging. Wat betekende dat? Achteraf bleek dat ze kleine inkopen deden, waarschijnlijk om hun proviand aan te vullen. want de militairen hadden er toch nog altijd twee uur meer dienst op zitten dan de vroegsten van ons. We keken wat naar de voorbijgangers en de Geldermalsers keken wat naar ons, maar we hadden in deze stad toch niet zoveel bekijks als in de kleine dorpjes, die we die dag al gepasseerd waren.

Intussen maakten we aanslaten om weer verder te gaan, want we konden hier toch niet eeuwig voor dit gesloten gemeentehuis blijven staan. Maar de voortzetting van onze tocht werd ernstig belemmerd door het feit, dat een van de militairen nog niet terug was. Waar zat die? Waren de winkels gesloten? Het ging al aardig naar zessen. Of was hij in Geldermalsens straten verdwaald? Ook deze puzzle zou men trachten op te sporen.

Een korte beraadslaging werd reeds gehouden, waar wij natuurlijk niet aan hoefden deel te nemen. Het adres van Ingenieur Schram scheen intussen bekend - hij woonde in een van de buitenwijken. Een soldaat zou bij het gemeentehuis wachten tot de ander terugkwam, want anders zou deze laatste wel grote ogen opzetten als hij het hele gezelschap verdwenen vond. Gezamenlijk zouden ze zich dan bij het woonhuis van Ir. Schram bij ons voegen.

Zo gezegd, zo gedaan. De chauffeur gaf gas en we startten. In het nieuwe gedeelte van Geldermalsen moesten we zijn en daar stopten we voor 'n mooi, blijkbaar nieuw, landhuis. Als de heer Schram thuis was, zouden we hier wel een klein half uurtje oponthoud hebben en in afwachting daarvan,

kregen we allemaal toestemming om af te stappen. We deden dat en wandelden wat voor het huis op en neer. Hoe, dat weet ik niet meer, maar we merkten, dat Schram er niet was. Men sprak van de fabriek opbellen en het laatste gerucht in Geldermalsen was, dat de bedrijfsleider van de Chamottefabriek nog op z'n werk was, maar ieder ogenblik thuis kon komen, welk gerucht waar bleek te zijn.

Om het huis en op de straat speelden kinderen - 'n achtstal - schoolkinderen leken het, en daarbij waren er ook 'n drietal van de heer Schram, die met hun kameradjes wat spelletjes deden. En ik geloof dat het van deze kinderen was, dat we vernamen, dat vader zo zou komen.

En daar kwam vader aan met vlugge pas, zoals de mensen lopen, die het druk hebben. Hij keek ons verwonderd aan en wist niet welk gezelschap hem hier na zijn arbeid opwachtte.

Hij ging naar binnen en na 'n twintig minuten kwam hij met z'n vrouw naar buiten. Zijn kinderen stonden bij hem. Mevrouw Schram hield zich dapper, maar toen ze haar man vaarwel kuste, werd het haar te machtig en dikke tranen parelden op haar wangen. Vlug stapte Schram in - ik moest me afwenden - ik dacht aan de mijne.....In.

30. Culemborg stopten we voor een apotheek. Persoon, die we moesten hebben, was er niet. Lijst afgewerkt.-----

Ziezo, het voornaamste doel van onze tocht hadden we achter de rug. en het minder voorname ging nu komen.

Schram wist hier goed de weg en hij lichtte ons in. Het paard rook de stal, al was het er een heel eind vandaan. Met een flinke vaart ging het over de dijk Oostwaarts, maar de chauffeur was hier toch niet erg zeker van zijn zaak en moest aanhoudend z'n metgezellen de kaart raadplegen en aan voorbijgangers vragen. Schram die zelf ook rijdt, en veel gereden heeft, werd dit te machtig. Hij ging opzij uit de wagen hangen en schreeuwde tegen de chauffeur: " Bij Wijk-bij Duurstede over het veer, dat is de kortste weg". De chauffeur hoorde het niet, maar de militairen en wij ook al kwamen Schram te hulp. En met resultaat. Iemand boog zich vanuit de cabine achterom om eens te horen wat er gaande was. We hadden succes, onze aanwijzingen werden opgevolgd en we sloegen linksaf naar Wijk-bij Duurstede.

Wij staken de lek over - rechts stond de beroemde molen van Ruijsdael of - historisch juist: de molen, die Ruijsdael schilderde (hij hangt thuis in de gang) en waardoor hij beroemd werd.

Al hadden we dan geapende macht bij ons, onze intocht was zeker vreedzamer dan die van de Vikingen, die hier in vroeger eeuwen in Dorestad

nog al moeten huisgehouden hebben.

In Wijk-bij Duurstede heerste rust, volkomen rust: 'n Stadje, dat betere dagen gekend heeft, dat nog wat historische bouwwerken heeft staan als herinnering aan een roemrijk verleden, steedsch gebouwd, smalle straten, maar dan ook echte straten, bewoners die geen dorpelingen zijn, niet helemaal een ville-morte, maar toch ook geen grote perspectieven bezittend.

Het was nog geen avond maar de arbeid was voor de meeste inwoners achter de rug. We zaten kalm op onze wagen - hadden ons werk ook grotendeels verricht - en keken - matig geïnteresseerd - naar Wijk-bij Duurstede.

Had men Ir. Schram zijn advies gevolgd, dan was men nu ineens naar Driebergen (meen ik) gereden om daar de grote weg te nemen.

Hierover werd druk beraadslaagd, toen we - even buiten wijk-bij Duurstede, gelegenheid kregen om nog even uit te stappen.

Bij 'n boer in de buurt moest wat water gehaald worden voor de motor. Nee, naar de grote weg, dat ging niet, dat was om, dan kwamen we benzine te kort. Dat kon wel eens kloppen, want we hadden die dag menig litertje gebruikt.

Na 'n kwartiertje oponthoud gingen we dus over de dijk naar Rhenen en men hoeft geen bolleboos in aardrijkskunde te zijn om uit te rekenen dat men via Wageningen, de Utrechtseweg volgend, spoedig in Arnhem terecht komt en dat kwam ook precies zo uit. Om 9 uur waren we er.

Of we in Arnhem zouden blijven, wisten onze begeleiders ons ook niet met zekerheid te zeggen.

Aan de Noordzijde van Arnhem is een kazerne en daar lagen afdelingen van de Sicherheits-polizei en om 9 uur reden we daar de poort binnen en stopten op de binnenplaats.

Ook hier scheen de dag ten einde, want verschillende van de hier ingekwartierden waren de boel aan 't schoonmaken om daarna aan hun eigen toilet te beginnen. De kazerne bestond uit grote stenen gebouwen en bijgebouwen barakken. Wij wachtten maar geduldig af en flaneerden voor tijdpassering over de tegels. Er werd beraadslaagd en zo nu en dan vingen we een woord of 'n gebaar op, waaruit we opmaakten, dat we daar die nacht wel niet zouden logeren. We kwamen ook te weten, dat wij de laatsen waren die dag en dat men ons al lang eerder had verwacht. Een andere wagen stond klaar, ander personeel ging mee en het ging weer de stad in, naar de Utrechtseweg, niet ver van het station, naar de Kammandantur van de Sicherheits-Polizei.

die ons hadden opgehaald, hadden een klinke dagtaak achter de rug en ze hadden honger en kregen slaap.

Ze hoefden ook niet mee en gingen naar de keuken om eens te zien of er nog wat overgeschoten was. Intussen stond er ander personeel en een andere groene auto klaar en wij concludeerden daaruit heel terecht, dat wij nog een groter of kleiner uitstapje te goed hadden. Och, een kilometer meer of minder kon voor ons toch geen bezwaar meer zijn.

Toen alles in kruiken en kannen was, nadat er hogere militairen aan te pas gekomen waren, werden wij vriendelijk uitgenodigd om in de gereedstaande wagen plaats te nemen, Wij stapten over, namen onze plaatsen in en wachtten maar af welke de volgende halte zou zijn.

De wagen, die we nu bestegen, was van hetzelfde type als die waarmee we de hele dag al hadden getoerd, groengelakt en banken er dwars overheen, met ongeveertwintig zitplaatsen, de cabine niet meegerekend. En ik reed door de mij welbekende straten van Gelsé Hoofdstad, niet in mijn kwaliteit van huisvader om er boodschappen te doen of om mij in de bibliotheek en leeszaal aan de Jansbuitensingel wat gaan te verpozen, zoals ik zo vaak gedaan had, maar op 'n Sicherheits-Polizei-auto, die ik weleens door de stad had zien rijden en over de Rijksweg. Wie had het ooit kunnen dromen en wanneer zou ik weer eens in volle vrijheid hier rond kunnen dwalen? We reden de richting in van het station - men zou ons toch niet in de trein zetten? Nee, 't ging de Utrechtseweg op, die hier een eind erg smal is, en we stonden stil in de buurt van het Gemeente-museum bij de Kommandatur van de Sicherheits-Polizei, Utrechtse straatweg, Nummer zoveel.

Nog onlangs was ik hier voorbijgekomen en had naar 't opschrift gekeken, maar geen erg had ik er toen in, dat ik er ook eens binnen zou mogen. Heden zou ik mijn nieuwsgierigheid kunnen bevredigen - de late bezoekers werden aangediend. We konden uitstappen en mochten onze koffers en wat we verder zoal bij ons hadden, laten liggen.

Alles wees er dus op, dat we het doel van onze reis nog steeds niet hadden bereikt en dat klopte. We drentelden wat rond en zeiden onnozele zinnnetjes tegen elkaar, want iets positiefs aangaande onze bestemming wisten we geen van allen.

Dat het mooi weer was, dat hadden we de hele dag, desnoods ieder voor zichzelf, al kunnen constateren - We waren wel in enige spanning wat hier in dit gebouw over ons lot zou beslist worden. Hier was, zoals gezegd, de Kommandatur van de Sicherheitspolizei, de centrale

dus voor deze streek, vanwaar alle bevelen en instructies uitgingen. Weet je het gebouw niet te staan? Het is toch heel gemakkelijk te vinden. Het percentage inwoners van Driel, dat nog nooit in het Sint Elisabethsgasthuis is geweest, zal wel heel gering zijn. Welnu, je gaat bij Peter de pont over gaat de veerweg af tot de Westerbouwing, slaat rechts af en zorgt dat je een plaatsje krijgt in het vaak overvolle trammetje, dat stopt onderaan bij de Westerbouwing - aan de Utrechtseweg stap je over en bij het St. Elisabethsgasthuis stap je uit. Je bent dan bij 't begin van 'Boven-Over'. Je gaat inderdaad boven over, waar je zo'n mooi pan-orama hebt over de Rijn en de Betuwe en dan het eerste gebouw aan je rechterhand, dat is het. En daar stonden wij in den vooravond van 13 Juli geduldig te wachten, tot we op zeker ogenblik uitgenodigd werden binnen te komen. Wij gaven aan die uitnodiging gevolg met als resultaat, dat we in een ruime hall terecht kwamen. Deze hall liep uit op 'n lange dwarsgang en langs die dwarsgang lagen wachtdienst - en andere kamers.

In een van die kamers werden we binnengeleid. In die kamer stonden stoelen en aan de raamkant stond een groot schrijfbureau, waaraan een heer zat, die ons in onvervalst Nederlands verzocht de formulieren, waarvan we er ieder een ontvingen, in te vullen. Terwijl we daarmee bezig waren, legde leider van onze bewakers 'n vel papier op tafel, waarop ook onze namen en andere gegevens stonden. Alles klopte.

Verder werd ons gevraagd, of we iets mankeerden. Ja, wel hadden we allemaal min of meer heimwee naar huis, maar daar dit met de vraag wel niet bedoeld zou zijn, gaven we dit maar niet op. Er waren er bij de elf echter een paar bij, wier gezondheid niet in alle opzichten safe was. Er werd nota van genomen. Het papier van de heer Piquier uit Zoelen werd met meer aandacht bestudeerd. "'Hoe oud is U' Acht en zestig meen ik, dat de man zei. Ja, dat kwam uit.

'Dan kunt U naar huis gaan'. We hielpen hem in zijn overjas, zetten hem de hoed op zijn grijze haren. droegen z'n koffer tot bij de deur. "Porficiat, kerel, hou je goed, wel thuis hoor". Dat was nummer een en we waren nog met z'n tienen.

En wij tienen werden dus geschikt bevonden en in de wachtkamer gelaten. 'n Wachtkamer dient natuurlijk om er in te wachten en toen we er binnenkwamen zaten er inderdaad ook drie mensen te wachten. En daar we gegronde vermoedens hadden, dat het lotgenoten zouden zijn, begonnen we met elkaar kennis te maken. Op het gezicht, dat mij van deze drie het meeste bekend voorkwam, stapte ik af. "De Leeuw". Is U

de Burgemeester van Elst" "Ja, burgemeester van Elst". De anderen bleken te zijn: Seesing textielfabriekant uit Hengelo (O) en Oprel, oud-burgemeester van Hardenberg. Ze schenen alle drie iets te mankeren, want als ik me goed herinner, spraken ze van 'n keuring.

Op 't ogenblik zijn ze ook alle drie vrijgelaten - de laatste - Seesing - gisteren 26 September 1942. De laatsten bleken dus lichamelijk niet de besten te zijn. Zodat het spreekwoord 'Lest, best' hier lelijk in de knel kwam. Ze zagen er overigens niet beroerd uit. Ze deelden ons mee, dat er al 'n hele partij wagens weg waren en dat wij de groep van de laatkomers behoorden.

In stilte hadden ze gehoopt, dat wij helemaal niet meer gekomen waren, want dan hadden zij misschien naar huis mogen gaan - maar nu wij er eenmaal waren en er op onze auto voldoende plaats was, kregen zij ook een enekele-reisbiljet naar Haaren.

In de gang voor de wachtkamer werd nog 'n klein appel gehouden met 'n toespraak. Er verscheen een mijnheer, die ons in 't Duits de hele situatie uit elkaar zette.

Wij waren, zo zeide hij "Prominente Personen aus dem öffentlichen Leben", dat wil zeggen: Vooraanstaande personen uit het publieke leven, (ik hoorde dit voor 't eerst in mijn leven) die desnoods met hun leven als gijzelaars - moesten borg staan voor de sabotagehandelingen van hun langgenoten.

Het eerste slikten we wel, maar het tweede was lang niet mals. Niemans neemt ons kwalijk, dat we niet zeiden: 'Dank U wel'. En het einddoel van onze tocht zou Haaren zijn en in Haaren het gebouw van het Groot-Seminarie.

Ziezo, we waren dus op de hoogte gesteld van onze nieuwe functie en we wisten, dat we diezelfde avond nog naar onze nieuwe woonplaats zouden vertrekken. We konden toen niet meer opbellen of schrijven - er werd ons tenminste hieromtrent geen mededeling gedaan. Op dezelfde manier als we in het gebouw gekomen waren, verlieten we het ook weer, maar dan in omgekeerde volorde, n.l. gang, hall, voordeur. We stapten weer in: veertien Nederlanders en een stuk of zes militairen van de Duitse Sicherheitspolizei. Van de Utrechtsestraatweg ging het langs de Eusebiuskerk, Oude Kraan, de schipbrug over en we waren weer in de Betuwe. In het land tussen twee bruggen. En hier lag voor ons de Griftdijk, de mij welbekende weg, waarover ik zo menig toertje naar Arnhem gemaakt had en waarover ik gehoopt had in de komende vakantie met Evie en Piet nog eens

menig keertje naar stad te fietsen. Hoe geheel anders zou het dit jaar onverwacht lopen! Ik wist dat toen gelukkig nog niet, want dat zou me de rit op de Polizei-wagen maar verzwaard hebben. We volgden ook niet de eigenlijke Griftdijk maar sloegen links af, langs het stoomgemaal en gingen via Arnhem-Zuid, het Monchy-plein met zijn moderne klok, de nieuwe weg op, het viaduct onderdoor naar Elden.

De Monchy-klok wees naar half tien, toen we daar passeerden. Er waren weinig voorbijgangers op de weg. het was vrij stil. Onze chauffeur gaf flink gas en in een behoorlijk vaartje reden we het dorpje Elden voorbij. Ik keek nog wel eens rechts opzij, maar het baatte me niet - ik zag de Drielse kerktoren niet meer. Burgemeester de Leeuw, was hier op het ogenblik in z'n eigen gemeente, maar hij had er niet veel te vertellen - hij kon de route niet onderbreken om er z'n eigen vrouw vaarwel te zeggen. En zo kwamen we dan in gezelschap van het hoofd der gemeente in Elst.

Hier was het iets drukker, mensen wandelden en mensen zaten voor de deur. We keken eens links, we keken eens rechts, of we geen bekenden zagen.

Zo voor 'n huis midden in Elst zat een groepje personen - we zwaaiden er tegen - of ze ons kenden, wist ik niet.

Maar toen ik later een brief van jullie kreeg, waarin stond dat ze meenden mij gezien te hebben, toen we door Elst gingen, dacht ik hieraan weer terug. Dit zou natuurlijk mogelijk zijn geweest. Al keek ik goed uit, ik zag geen bekenden in Elst en ook niet op de Rijksweg-Zuid van Elst naar Nijmegen, die we nu opreden. Het is een eigenaardige gewaarwording, als je een weg, die je honderden keren gefietst hebt, ook eens maakt op een politieauto. 't Is alsof je je eigen over het fietspad ziet rijden. Je haalt je eigen in, he rijdt je eigen voorbij, je kijkt nog eens om, je wilt zelfs eens tegen je eigen wuiven en roepen: 'Zo gaat het toch veel sneller', maar dat laatste doe je dan toch maar weer niet. En een kilometer verder begin je weer hetzelfde spelletje. Bekenden zag ik niet, dat kon anders toch best gebeuren hier zo kort bij Driel en zelfs Arnold Jansen voorbij de Vork stond natuurlijk die avond juist niet buiten. Verschillende speciaal bekende plekjes kom je voorbij: Hier b.v. heb ik onlangs m'n fiets eens opgepompt, maar het baatte niet - in Lent moest ik hem laten maken. Bij dit café dronk ik van de zomer, toen het zo schromelijk heet was, een fris glas bier, hier woont deze en daar woont die, enzovoort

De wagen zwaaide onder het Lentse viaduct door de weinige minuten

later stonden we op de Nijmeegse pont. Op de pont keken we nog eens goed uit of we iemand zagen, die nog een groet of boodschap naar huis konden zenden. Allemaal vreemden, meest mensen die na volbrachte arbeid huiswaarts keerden. We hadden wel wat bekijks. Groene wagen, zoals de onze, had men hier natuurlijk wel meer gezien, maar ze waren ofwel leeg, of de bijbehorende Sicherheits-Polizisten met hun karabijnen zaten er op. En nu waren het ook eens civiel-geïnteresseerden, vrij vertaald: opgepikte burgers. We hoorden terloops, dat er die dag al meer wagens als de onze waren overgezet en wij konden de geruststellende verklaring afleggen, dat wij vermoedelijk de laatsten zouden zijn die dag.

De pont dreef naar de overkant en burgemeester de Leeuw kon hier met een gerust hart afscheid nemen van zijn gemeente Elst - hij had er toch niets te vertellen op dat moment. En ook wij keerdende Betuwe, die wij die dag in alle richtingen hadden doorkruist voor onbeperkte tijd de rug toe. Wij troffen in het kamp Haaren meerdere mensen uit het Noorden en toen ze hoorden, dat we uit de Betuwe kwamen, kregen we enthousiaste verhalen te horen over de Betuwse kersen, die zij onderweg hadden mogen kopen. Dat was natuurlijk tussen Arnhem en Nijmegen geweest en het behoorde tot een van de attracties van hun verre reis.

Nu kwam dus het traject Nijmegen-Den Bosch en opvallende avonturen maakten we niet mee.

Tegenover mij zat de heer Oprel, oud-burgemeester van Hardenberg. Hij zat in z'n jas gedoken en zei niet veel.

Ik spreek geen kwaad als ik zeg, dat iker een alles-behalve plezierige en montere reisgenoot aan had. Maar de man kon er niets aan doen. Hij bleek wat te mankeren en op 17 Juli werd hij dan ook reeds als zijnde "Lagerunfähig" ontslagen.

Het was 'n mooie dag en het ging naar de avond - op 'n rijdende, open wagen moest men dus oppassen geen kou te vatten. Wij namen dan ook voorzorgsmaatregelen en knoopten onze jassen stevig dicht.

Op de "Bosse Laan" was het evenmin druk. Hier was de Teersdijk en daar onderscheidden we het fraaie Franciscaner-klooster van Alverna.

Het was hier allemaal bekend terrein voor mij en ik had de gelegenheid m'n medepassagiers, die er belang in stelden te wijzen op de lange voetbrug te Grave met de aangebouwde stuw en het zijkanaltje van de voormalige 'Beerse Maas' bij de Elft, op het Jezuiten klooster in Reek enz.

We toerden door Hees, Jan Beiterman zag ik natuurlijk niet, want die kan ook niet de hele dag langs de straat staan.

Tussen Hees en Den Bosch kwamen we een achttal wagens tegen van hetzelfde kaliber als de onze - ze waren leeg en kwamen van Haaren, waar ze hun gijzelaars al hadden afgeleverd.

Wie hadden ze daar allemaal heengebracht en wie zouden we daar allemaal ontmoeten?

Zouden er vrienden en bekenden zijn? We reden in regelmatige vaart verder en naderde de Brabantse hoofdstad. Ik zag de Sint Jan, de beroemde kathedraal, die domineert over het Bosse gebouwen en huizencomplex. Ik zie haar altijd het eerst en al uit de verte, als ik in Den Bosch kom.

We reden het kanaal over en kwamen in de Hinthamerstraat, die dwars door Den Bosch loopt en waar het altijd druk is, ook deze avond.

Sommigen in die straat keken naar ons, anderen waren met hun eigen gedachten en zaken bezig.

Hier vlakbij in de Choorstraat studeert onze Evie. Ik had er graag even aangegaan, maar het bleef natuurlijk een vrome wens. Ze zou wel op bed liggen, vermoeid van een drukke dag van spel en studie, misschien dromen van thuis van moeder en broers en zusjes, misschien op dit ogenblik ook wel van vader, die hier nu voorbijging en haar niet bezoeken kon, maar aan haar dacht en naar haar verlangde.

Zou ik met de vakantie thuis zijn? Wie zei het ons?

Toen naar Vugt. Hier wonen Eugenie en Wim en ik dacht weer met heimwee aan de genoegelijke avondjes, dat Eugenie bij ons kwam praten en aan Wim, die hier nu zo heerlijk, met z'n vrouwtje woonde. Wat zouden ze op 't ogenblik aan 't doen zijn? 't was al bij elven.

We werden stiller - niet omdat we zo'n slaap hadden, maar buiten Vugt werd het donkerder - er was geen straatverlichting meer. Maar de nieuwsgierigheid en spanning prikkelden ons nog: We waren ongetwijfeld dicht bij Haaren nu - Het was intussen avond geworden en donker. We moesten een paar keer de weg vragen en ongeveer kwart over elf reden we de oprijweg naar het Groot-Seminarie in.

Voor de grote voordeur, waar we dwars voorreden, stopten we. Onze aanvoerder - van de militairen, wel te verstaan, meldde zich bij de commandant en een ogenblik later werden we binnen gelaten.

We kwamen in een grote hall, waar meerdere hogere militairen stonden en werden door een grote gang geleid naar de eetzaal.

Hier ontmoetten we nog een groepje gijzelaars - de anderen waren al in hun vertrekken. We konden nog wat gebruiken en toen was het bedtijd.

Waar zouden we nu aanlanden?

Zouden we ieder een kamer krijgen met vaste wastafel en stromend warm en koud water? Of zou men voor ons een "kermisbed" hebben gespreid ergens in een grote zaal?

Geen van beiden.

Vanuit de zaal(eet) werden we geleid door een korte brede gang. Toen kwam er, rechthoekig daarop, een lange, monumentale gang, de zogenaamde kloostergang. Opzij hiervan waren bordjes aangebracht bij de deuren, die toegang gaven tot evenzoveel kamers. Men las er Apotheke (Apotheek) en Arzt (dokter).

Aan het eind van de gang stond op een bordje Krankenzaal (ziekenzaal) en hier mochten we die nacht doorbrengen.

Onze koffers en jassen hadden we bij ons. Hier zouden we dus onze eerste kampnacht logeren.

Vijf of zes mensen waren er al aanwezig, waarvan er al op bed lagen. We maakten zoveel mogelijk kennis en toen gingen we voorbereidingen treffen voor de nachtrust, voor een welverdiende slaap! De ziekenzaal is een flink vertrek met aan iedere kant drie ramen. Er staan 'n twintigtal bedden in, zodat we dus plaats genoeg hadden. Tegen de muur was een vaste wastafel, waarvan we gebruik konden maken.

Het had half twaalf geslagen en we kropen dus vrij spoedig onder de wol. Na zo'n dag van 'n kleine twintig uur zal je wel geslapen hebben, denken jullie. Ik hoorde het nog half twaalf slaan en toen doemde ik weg.

'n Keertje werd ik nog even wakker, maar het nieuwe en de spanning deden hun invloed gelden en we waren Dinsdagmorgens weer vroeg uit de veren.

We gingen ons eens fris wassen en hadden de slaap volkomen uit. Het was ons wel naar de zin, dat we op de ziekenzaal bij elkaar lagen, maar het zou van korte duur zijn.

We keken eens rond in de onmiddellijke nabijheid van de "Krankenzaal". Er voor was 'n grote open ruimte 'n soort hall. Links van de hall was de Aula. 'n grote, ruime zaal, zoiets als de zaal van het Drielse Parochiehuus. In die aula sliep een hele groep gijzelaars, waarvan er ook al enige bezig waren op te staan, zicht te wassen, te scheren en te kleden. Vanuit de haal kon men naar de tuin en er was nog 'n deur, die uitkwam op 'n grote, brede gang. Daar stond op "Durchgang verboden", daar mochten we dus niet door - dat ging naar de vertrekken van de wacht en de commandant.

Om half acht was er ontbijt voor de eerste groep (We waren ingedeeld in tweeën, nu nog). En om kwart over acht kon de tweede groep terecht. Iedere week wisselt dat. En na het ontbijt gingen we eens op verdere inspectie uit.

Links van de eetzaal lagen langs de gang verschillende grotere vertrekken (klaslokalen). Daar lagen ze met 'n man of twintig. Aan het eind van deze gang was de recreatiezaal, bijna zo groot als de aula. De eerste en tweede verdieping bevatten maertjes waar ze met z'n vieren lagen.

'n Enkele keer ontmoetten we op onze rondgang bekenden en hier en daar maakten we maar kennis.

Toen we op de ziekenzaal terug waren, kregen we de boodschap verhuizen naar kamer 29.

Tja, dat was beroerd, want op de ziekenzaal hadden we het best naar de zin. We gingen eens kijken naar kamer 29. Dat viel mee! 'n Flink vertrek met drie ramen aan de tuinkant. Wat wil je nog meer? Wij waren terug naar de ziekenzaal. Nee, nog niet verhuizen, vanmiddag pas.

'sMiddags kwam er nog 'n groeje gijzelaars. uit de provincie Zeeland. en daarvan werden er vijf bij ons ingelijfd.

We maakten kennis met deze mensen, die onze kamergenoten zouden worden. Zouden het aardige lui zijn? We keken eens schuin naar ze en wisten nog niet goed, wat we er van denken moesten.

We hebben er nooit spijt van gehad, dat ze bij ons werden ingelijfd. We kunnen best met elka r opschieten. We zullen deze vijf Zeeuwen even aan jullie voorstellen. Het waren:

1. Dokter M. Elenbaas, arts te Zaamslag

Hij is iets jonger dan ik en heeft thuis 'n vrouw en drie flinke leuke jongens. Hij slaapt in het bed, dat naast het mijne staat en tegen de kast zit de foto van zijn vrouw en zijn drie knapen. Hij heeft een gezond uiterlijk, is iets groter dan ik, maar weegt 15 pond zwaarder - da r is dan ook dokter voor.

Een zéér goede eigenschap voor 'n kamp heeft hij, hij bridged. En hij is een bridger, die zich geen cent blind staart op één kaart. Hij gaat er op z'n gemak bij zitten en speelt tot grote ergenis van de eerste klas bridgers wel eens verkeerd - Dan heb je de poppen aan het dansen! Hij blijft er kalm bij en zegt dan: Nou ja, nou ja! Hij speelt een heel behoorlijke partij. Iedere dokter heeft hier 'n week dienst voor de zieken, en als Elenbaas de beurt heeft, leeft hij ijverig mee met z'n

die dan voor het bridgen gaan. Wij houden allemaal veel van hem en hij van ons. Hij staat in het bed dat naast het mijne staat en 's-avonds praten we met elkaar, tot Kees de Jong uit Gouda, die schuin tegenover ons ligt, met een prettig stemmetje zegt: "Wel te rusten buurtjes" en dan is het afgelopen, dan wordt het stil en we gaan slapen.

2. E.G. van Campen, bedrijfsleider van een handelsvereniging te Hulst.

van Campen is ook wat jonger dan ik. Hij heeft enkele kinderen, waarvan er een ter wereld kwam, toen hij enige tijd hier was. Hij kreeg drie dagen verlof en maakte daar gretig gebruik van. Zijn vrouw was toch al niet te best in orde, maar nu gaat 't beter. van Campen heeft een gezond uiterlijk en een gezonde maag, waarmee we hem nog al eens plagen. Van de week was hij ziek. Direct zeiden we "Maag van streek, drie dagen niks eten..... Als er met de pakjes wat komt, weet hij er altijd smakelijke schotels van te maken. Hij heeft bijzondere aanleg voor kok. Bijzondere ontwikkeling heeft hij niet en hij interesseert er zich maar matig voor.

Over zijn uiterlijk haalt hij zich ook niet veel bekommernis op de hals. Dan zit hij hier dan daar in het kamp. Laatst was hij zowaar aan het tennissen. Hij zal je niet voorbij lopen, zonder wat tegen je te zeggen en onvriendelijkheid is hem onbekend. Hij heeft 'n zware stem en spreekt zeeuws-dialect. Een heel andere figuur en op en top heer is

3. N.J.C. Lambrechts van Rithem, rijkshavenmeester in Terneuzen

In zijn jonge jaren heeft hij veel gevaren ook in Indië. Hij is altijd keurig gekleed, zonder overdrijving. Hij kan met iedereen praten en interesseert zich voor alle problemen van de dag.

Naar cursussen gaat hij niet - hij spreekt vloeiend Engels - maar van de lezingen mist hij er geen. Hij is protestant, toch stelt hij ook belang in de leerstellingen van de katholieke godsdienst.

Al heeft hij gevaren, toch ligt hem de politiek ook na aan het hart hij was gemeenteraadslid in Terneuzen. Je kunt zo gezellig met hem redeneren over de vraagstukken van de dag. Hij stelt bijna overal belang in en het is een bijzonder goed type voor ons kamp..... hij speelt uitstekend bridge. Hij is in de vijftig en heeft al grote kinderen. Hij draagt geen bril, maar als hij leest of schrijft of kaart zet hij een klein knijpertje op, waar hij desnodds overheen kan kijken, wat hij ook voortdurend doet. Hij speelt een zeer goede partij bridge met kennis van zaken - hij geeft ook verklaringen van wat je niet zo gauw

begrijpt. Hij speelt zelden mis, maar als je misgrijpt, kijkt hij over z'n knijper - jij speelt dan niet op, maar z'n blik zegt genoeg.

De Leeuw kon prettig, amusant vertellen over de onnozelseste voorvallen uit z'n leven. - Lambrechts doet verhalen over de Oost en andere verree landen en hij heeft altijd gretige hoorders.

Avonden hebben we doorgebracht op kamer 29, dan Lambrechts en de Leeuw beurtelings aan het woord waren. Alles kwam weer in mijn herinnering, toen ik deze week nog een schrijven kreeg van de oud-burgemeester van Elst. Deze liet bij zijn vertrek inderdaad een leegte bij ons achter.

Ook in Indië geweest

4. A. van den Aemele, 49 jaar oud, uit Sluis.

Hij was werktuigkundige bij de luchtvaart en is sinds enige jaren gepensioneerd. Na zijn terugkeer uit Indië - 1/2 jaar geleden - is hij getrouwd. Hij heeft geen kinderen.

Het is een heel ander karakter dan de voorgaande. Het is 'n goede man, doet geen kip kwaad. Hij is altijd 't eerste op - op 29 soms al om vijf uur. Hij wandelt dan buiten en gaat hier en daar in de zalen de ramen openzetten.

Hij ziet er jonger uit dan hij is. Hij is trouw bij de gymnastiekles. Kaarten en roken daar doet hij niet aan. Wel gaat hij er achterstaan als wij spelen en plaatst z'n opmerkingen, waar men geen acht op slaat. Hij vindt dat ook best en wandelt maar weer verder.

Op z'n hoofd wordt hij al grijs en 'n beetje kaal en daarom laat hij onder z'n neus z'n snorketje maar staan. Dat doen er hier nog wel meer. Er zijn er 'n stuk of vijf, die de baard laten groeien. Maar daar begint v.d. Aemele nog niet aan. Hij ziet er nog veel te jeugdig uit en loopt met kwieken pas.

Als ik s-morgens de tuin in ga, moet het al vroeg zijn als Aemele me niet tegen komt. Morgen Aemele, Morgen Eijkmans.

5. P. Fijn van Draat, 41 jaar, uit Terneuzen.

Fijn van Draat is tandarts en voelt hier ook menig patient aan de tand. U ziet we hebben hier behalve doktoren ook vakartsen. Over enige keren krijgen we op de E.H.B.O. les onderricht over het oog door oogarts Donders.

En Prof. Dr. Buitendijk, zal ons ook enige lessen geven, heeft Dr. Stuijt vanavond gezegd.

Fijn van Draat is inderdaad ook fijn gebouwd. Hij is niet groter dan ik, maar inplaats van 20 pond zwaarder als Elenbaas is hij 10 kilo lichter - mager dus.

Hij draagt 'n bril voor z'n grote ogen - in de zomer bij fel zonlicht soms 'n groene.

Hij is de zuiverste tegenstelling van v. Campen. Van Campen eet van alles en niet te weinig. Fijn van Draat eet met beetjes en houdt diëet. Hij kijkt ernstig maar ziet het toch niet donker in. Van Campen kijkt lachend tegen de mensen en de dingen aan.

Fijn van Draat loopt tegenwoordig veel met de lange witte doktersjas aan en schijnt veel klanten in het kamp te hebben, met een ziek gebit. Boze tongen onder de Heeren Zeventien beweren, dat hij de lange jas alleen maar aantrekt om met goed fatsoen bij de patiënten op de kamertjes te kunnen komen om er een lekker hapje op te snorren.

Maar als het waar is, dan gunnen we het hem graag, want hij sukkelst met z'n maag.

Ik heb getracht de Zeeuwen in beeld te brengen, maar ik weet, dat me dit niet helemaal zal gelukken - je moet ze zien als je deze gegevens hebt.

De combinatie van Betuwnaars, Maas- en Walers en Zeeuwen was een buitengewoon en gelukkige en ons samenzijn op kamer 29 en nu op de Aula nog zowat dagelijks zal steeds de aangenaamste herinneringen in mij wakker roepen. We vertelden vaak van het land tussen Rijn en Maas van Nijmegen en Arnhem en de Veluwzoom met hun bekoorlijk natuurschoon en zij praatten graag over hun vruchtbare land langs de Noordzee en de oevers van de Schelde.

Het eerste verkeerde woord is nog niet gevallen en we hebben wederzijds ons gëdwongen verblijf hier opgevrolijkt. Jammer, dat we geen foto-toestellen mogen hebben, anders lieten we eens een kiek maken van ons hele gezelschap.

Het is ons pijnlijk in het verleden te verdiepen. Er is vaak te veel oudzeer bij, dat maar liever naar de achtergrond van onze gedachten teruggedrongen wordt.

Vooraf is dit het geval ten aanzien van de meest herinneringen uit de bezettingsjaren. De natuur is dikwijls sterker dan de leer en zo dringt zich telkens in onze gedachten naar voren, de gestalte van onze vriend Eijkmans, hoofdonderwijzer te Driel.

Hij ligt begraven op het gehavende kerkhof naast de verwoeste kerk, die evenals hij aan de door hem zo vurig verlangde vrijheid is ten offer gevallen.

In de Julidagen van 1942 werd zijn groep op aanwijzing van de beruchte procureur-generaal Dr. de Rijke opgehaald.

In alle vroegten, in het duister van 'n trieste maandagmorgen, kwam Eijkmans de deur uit, geflankeerd door de zwaar bewapende Grüne Polizei. Zijn vrouw en vijf kinderen, liet hij achter, radeloos. Hij kwam bij ons zitten op de overvalwagen en gaf ons allen de hand, heel kalm en heel officieel. De wagen stooft richting van het volgend slachtoffer. Eijkmans vroeg, wat wij ervan dachten.

Wij wisten het niet, hadden het alleen maar koud.

Toen peuterde hij 'n pakje sigaretten uit z'n zak en begon deze rijkdom onder ons te delen. Het was slechts 'n simpel gebaar, maar het tekende de gehele mens.

Later in het kamp zou Eijkmans nog vele malen zijn voorraad onder de vrienden verdelen. Wij zaten dan in 'n kring om hem en hij hanteerde het broodmes en gaf ieder het zijne, als 'n getrouw huisvader, zorgvuldig 'n portie bewaarend, voor degenen die toevallig afwezig waren. Als ik hem zo bezig zag, moest ik vaak bij mezelf denken: "Eijkmans, wat ben je toch eigenlijk 'n fijne kerel".

Hij studeerde hard in het kamp, economie en sociale wetenschappen.

In het bijzonder interesseerde hij zich in de betere sociale verhoudingen, die dan zouden kunnen tot stand worden gebracht. Ook deze belangstelling kwam voort uit z'n wezen. Hij had namelijk de geestelijke instelling van de Christen van de daad.

Aan de wederopbouw van ons land heeft Eijkmans niet moge kunnen medewerken. Misschien zijn hem grote teleurstellingen bespaard gebleven.

Met Kerstmis mocht hij weer naar huis. Hij ging even laconiek als hij gekomen was. Eenmaal thuis bleek toch, tot onze grote verbazing, geestelijk gebroken te zijn.

Iedere automobiel die voorbij kwam in de nacht, maakte hem volkomen van stuur.

Daar komen de Duitsers weer!

Enige dagen later stierf hij. En wij, die z'n vrienden waren, hebben in onze harten 'n monument voor hem opgericht.